

מנא תבירא תבר

[בבא קמא יז:] בעי רבא דרסה על כלי ולא שברתו ונתגלגל למקום אחר ונשבר מהו בתר מעיקרא אזלינא וגופיה הוא או דלמא בתר תבר מנא אזלינא וצרורות נינהו תפשוט ליה מדרבה דאמר רבה זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל פטור דאמרין ליה מנא תבירא תבר, יעו"ש, ופירש רש"י בהא דפשיט ליה מרבה וז"ל: פטור המשברו וחייב הזורק אלמא בתר מעיקרא אזלינן והואיל וסופו לישבר לכשינוח כמי ששברו הוא דמי עכ"ל, יעו"ש, ומזה מוכח דבתר מעיקרא אזלינן, ומשום הכי חייב הזורק, שבאותה שעה היה הכלי שלם, אבל אם בתר תבר מנא אזלינן היה לנו לחייב השני שבא ושבר הכלי קודם שהגיע לארץ.

והרמב"ן במלחמות לקמן (דף כו:) פליג על דברי רש"י וס"ל דההוכחה מדברי רבה היא דבתר סופו אזלינן, דמה שהשני פטור אינו תלוי אם אזלינן בתר מעיקרא או בתר תבר מנא, דאפילו אם בתר תבר מנא אזלינן אין לחייב השני ששבר כלי שעומד לישבר ואין לו דמים, יעו"ש, ולכאורה הסברא כן נותנת דשום אדם בעולם לא ישלם מעות בעד כלי שנופל לארץ ועומד לישבר, ואין לו דמים, וצריך להבין דברי רש"י דאם בתר תבר מנא אזלינן היה לנו לחייב השני לשלם.

עוד עיין בתוס' ד"ה זרק כלי מראש הגג כו' וז"ל: נראה דאם זרק אבן או חץ על הכלי ובא אחר וקדם ושברו דפשיטא דחייב ולא שייך כאן מנא תבירא תבר דאי אזלינן נמי הכא בתר מעיקרא לא משכחת בצרורות חצי נזקן וסברא פשוטה היא לחלק בין זורק אבן לזורק כלי עצמו עכ"ל, יעו"ש, ויש להבין מאי שנא אם זרק הכלי עצמו מראש הגג דאמרין מנא תבירא תבר ובזרק חץ על הכלי לא אמרין מנא תבירא תבר, והלא בין כך ובין כך עומד לישבר.

והשתא עיין ברמב"ם פ"ז חובל ומזיק הל"ז וז"ל: כל הגורם להזיק ממון חבירו חייב לשלם נזק שלם מן היפה שבנכסיו כשאר המזיקין אף על פי שאינו הוא המזיק זה הנזק עצמו באחרונה הואיל והוא הגורם הראשון חייב כיצד הזורק כלי שלו מראש הגג על גבי כרים וכסתות ובא אחר וקדם וסלק את הכרים מעל הארץ ונחבט הכלי בארץ ונשבר חייב נזק שלם כאילו שברו בידו שסילוק הכרים והכסתות גרם לו שישבר וכן כל כיוצא בזה עכ"ל, יעו"ש, וטעמא דסילוק הכרים נחשב מזיק משום דדאין דינא דגרמי, כמו שכתב הראב"ד בהשגות, והראב"ד השיגו דאע"ג דבמה שעשה ברי הזיקא, לא כולי עלמא מודו דשייך בזה חיוב מדינא דגרמי כיון שלא עשה מעשה בגוף הדבר שהזיק.

שוב כתב הרמב"ם שם בהל"ח וז"ל: הזורק כלי של חבירו מראש הגג על גבי כרים וכסתות של בעל הכלי וקדם בעל הכלי והסיר הכרים הזורק חייב שזריקתו היא הגורם הראשון לשבירת הכלי ואם קדם אחר וסלקן שניהן חייבין הזורק והמסלק ששניהם גרמו לאבד ממנו של זה עכ"ל, יעו"ש, והשיגו הראב"ד וז"ל: א"א לא ראיתי שיבוש כזה והזורק לעולם פטור דפסיקי גיריה והמסלק אם הוא כדברי הרב חייב ואם כדברי אחרים פטור עכ"ל, יעו"ש, קושיית הראב"ד היא מהא דאמרין בבבא קמא (דף כו:): אמר רבה זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל פטור מאי טעמא מנא תבירא תבר ואמר רבה זרק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים או כסתות בא אחר וסלקן או קדם וסלקן פטור מאי טעמא בעידנא דשדייה פסוקי מפסקי גיריה, יעו"ש.

ולמד הראב"ד דטעמא דרבה משום דכיון דבשעת זריקתו לא היה עומד להזיק שוב לא הוי מעשה מזיק, אבל המסלק לא פסיק גיריה, דבשעת הסילוק מיד היה סילוקו עומד להזיק, ומכל מקום אין לחייבו אלא מדינא דגרמי, והני דעות דפליגי על הרמב"ם וס"ל דאין דנים דינא דגרמי אלא כשעשה מעשה בגוף הדבר פטור, והמגיד משנה כתב ליישב דברי הרמב"ם דס"ל כהרי"ף דטעמא דרבה משום דלא דאין דינא דגרמי, והיינו מאי דקאמר דפסקי גיריה, כלומר דלא הזיק אלא בגרמא, ולית ליה דגרמא דגרמי חייב,

ועיין בב"ח חו"מ סי' שפ"ו סק"ד וז"ל: ויש להקשות דמאי שנא כשהכלי שלו דחייב המסלק לבדו וכשהכלי אינו שלו דחייב הזורק והמסלק כל אחד מחצה ולמה לא נאמר דגם כשהכלי שלו אין המסלק חייב אלא המחצה, ועוד מפני מה פסק דכשהכרים הם של המסלק דחייב הזורק לבדו וכשהכרים אינן של המסלק חייבים בין שניהם הזורק והמסלק ועוד מפני מה לא כתב הרב בזורק כלי שלו למי הם הכרים כמו שכתב אח"כ בזורק כלי של חברו וכו' עכ"ל, יעו"ש, והב"ח שם כתב ישוב לקושיתו על דברי הרמב"ם, ואולם נראה לבאר דברי הרמב"ם באופן אחר.

והנה הרמב"ם מחלק בין זורק כלי שלו מראש הגג לבין זורק כלי של חברו, דבהל"ז כתב דאם זרק כלי שלו ובא אחר וסילק הכרים המסלק חייב לשלם הכל, ובהל"ח כתב דאם זרק כלי של חברו ובא אחר וסילק הכרים שניהם חייבים, וביאור הדברים הוא דמי שמאבד ממונו לא חלה עליו בזה תורת אדם המזיק, ואע"ג דאין זה דבר שכלי לאבד ממונו אינו נחשב מזיק, ולכן אם זרק כלי שלו מראש הגג, אע"פ שעומד לישבר, עדיין ליכא מזיק על הכלי, וכשבא אחר וסילק הכרים הרי המסלק עשה מעשה מזיק בהכלי, וחלה עליו תורת מזיק, ונמצא שהמסלק הוא המזיק היחידי על הכלי, וחייב לשלם.

אבל אם זרק כלי של חברו מראש הגג הרי הזורק חלה עליו תורת אדם המזיק לגבי הכלי, שהרי אם בא רוח וסילק הכרים ונשבר הכלי הרי הזורק הוא הגורם הראשון לשבירת הכלי, ויש עלעיו תורת מזיק, ואם בא אדם אחר וסילק הכרים הרי גם הוא יש עליו תורת מזיק על ידי מה שסילק הכרים וגרם שבירת הכלי, ונמצא שיש כאן שני מזיקים, הזורק והמסלק, וחייבים לשלם ביניהם על כל ההזיק, ואכן אם המסלק הוא בעל הכלי עצמו הרי אין בסילוקו תורת אדם המזיק, שאין אדם נחשב מזיק על ממונו עצמו, כמש"נ, וסילוקו הוא כמו סילוק הרוח, ונמצא שאין כאן אלא מזיק יחידי, דהיינו הזורק, וחייב לשלם את הכל.

ובהמשך דבריו כתב הרמב"ם בהל"ב וז"ל: הזורק כלי מראש הגג לארץ ולא היה תחתיו כרים וקדם אחר ושברו במקל כשהוא באויר קודם שיגיע לארץ הרי זה פטור שלא שבר אלא כלי שסופו להשבר מיד בודאי ונמצא כשובר כלי שבור ואין זה כגורם וכן כל כיוצא בזה פטור עכ"ל, יעו"ש, ומדויק בלשון הרמב"ם דטעמא דהשני פטור לא הוי משום ששבר כלי שאין לו דמים ואינו כלום, אלא מפני שאינו כגורם, דהיינו דחסר בתורת מזיק שלו, ודבריו צריכים ביאור.

והשתא עיין בבבא מציעא (דף צג:) שומר חנם שהיה לו לקדם ברועים ובמקלות ולא קידם חייב שומר חנם בחנם שומר שכר בשכר ועד כמה עד כדי דמיהן והיכן מצינו בשומר שכר שחייב באונסין דהדר שקיל דמיהן מבעל הבית אמר ליה רב פפא לאביי אי הכי מאי אהני ליה מינה נפקא מינה לכושרא דחיותא אי נמי לטרחא יתירתא, יעו"ש,

והיינו דשומר חייב להביא רועים ומקלות להבריא ארי שבא לטרופ בהמה שנפקדה אצלו, ואם הוא שומר שכר חייב להוציא הוצאות על כך עד כדי דמי הבהמה, והדר שקיל מבעל הבהמה, ופריך מה ירויח בעל הבהמה שבהמתו ניצלה אם הוצרך להוציא עליה עד כדי דמיה, ומשני לכושרא דחיותא אי נמי לטרחא יתירתא, וכתב רש"י וז"ל: לכושרא דחיותא, כושר הבהמות שמכיר בהן כבר ולמודות בביתו, לטרחא יתירתא, שלא יצטרך לחזור אחר הבהמות לקנות עכ"ל, יעו"ש.

וכתב הרמב"ם פ"ג שכירות הל"ד וז"ל: רועה שהיה לו להציל הטריפה או השבויה ברועים אחרים ובמקלות ולא קרא רועים אחרים ולא הביא מקלות להציל הרי זה חייב אחד שומר חנם ואחד שומר שכר אלא ששומר חנם קורא רועים ומביא מקלות בחנם ואם לא מצא פטור אבל שומר שכר חייב לשכור הרועים והמקלות עד כדי דמי הבהמה כדי להציל וחוזר ולוקח שכרן מבעל הבית ואם לא עשה כן והיה לו לשכור ולא שכר הרי זה פושע וחייב עכ"ל, יעו"ש, ומבואר מדבריו דאם פשע ולא הביא רועים ומקלות חייב לשלם כל דמי הבהמה.

והשיגו הראב"ד וז"ל: א"א דבר זה צריך פירוש שאינו משלם כל דמי הבהמות אלא מנכין לו השכר שהיה צריך לשכור הרועים להציל ואם אותו השכר עולה עד כדי דמיהם אומדין כמה אדם רוצה ליתן ולא יטרח לקנות בהמות יפות כאלה וישלם לו האומד עכ"ל, יעו"ש, והיינו דלא הפסיד לבעל הבהמה אלא כושרא דחיותא, אבל על עצם דמי הבהמה אין לחייבו השומר שכר, שהרי אם לא פשע ושכר רועים ומקלות היה בעל הבהמה צריך לשלם לו עד כדי דמיהם, ונמצא שלא הפסיד אלא כושרא דחיותא. אולם יש לדקדק בדברי הראב"ד דאם שייך חיוב פשיעה בעד הפסד כושרא דחיותא, ונחשב מזיק על כך, דהר שומר נמנה בין עשרים וארבע מזיקים בריש בבא קמא (דף ד:), יעו"ש, נמצא דכושרא דחיותא נתוסף לשויות הבהמה כפי מה ששוא בשוק, ואם כן כל מי שהזיק בהמת חבירו יצטרך לשלם בעד כל דמי הבהמה וגם בשביל כושרא דחיותא, וזה לא משתמע בשום מקום, ועוד דאם כושרא דחיותא נכנס לשויות הבהמה לגבי בעל הבהמה, אם למה אין השומר צריך להוציא על שכירת רועים ומקלות אלא עד כדי דמיהם, למה לא יצטרך להוציא עד כדי דמיהם וחצי כושרא דחיותא, ומועיל לו לבעל הבהמה שמרויח חצי כושרא דחיותא, וצריך עיון, ומכל מקום קשה לדברי הרמב"ם שצריך לשלם בעד כל הבהמה, והלא הפסידו כלום, וכמו שהקשה הראב"ד.

ונראה בביאור שיטת הרמב"ם דכל שווי חפץ לעולם נקבע על ידי השער בשוק המקומי על חפץ כזה, וכל הגורמים הנלוים המשפיעים על המחיר בפועל אינם כלולים בהערכת השווי, כגון אם שער בהמה בשוק הוא מאה זוז, ואם אדם בא לקנות בהמה העומדת בעיר ישלם ברצון מאה זוז, אבל אם הבהמה עומדת בראש ההר, ויצטרך לטרוח ולהוציא הוצאות להביאה אצלו, לא יהא נוח לשלם מאה זוז, אלא יבקש מן המוכר להוריד מן המחיר עשרים או חמשים זוז, והמוכר עלול להסכים, ואכן לא נשתנה בזה שווי הבהמה העומדת בהר, דהשווי שלה עדיין מאה זוזי אלא המחיר בפועל יכול להיות פחות. ולכן מי שיהרג הבהמה כשהיא עומדת בהר חייב לשלם מאה זוזי כפי השווי, שהזיק לו בהמה שוה מאה זוזי, ועמידתה בהר אינה משפיעה אלא על המחיר בפועל ולא על צד ששווי הבהמה.

ולפי זה אם צריך השומר העומד במקום בעל הבהמה להוציא ממון עד כדי דמיה

להצילה מן ארי אין זה משנה שווי הבהמה, אבל בפועל ממש אין לבעל הבהמה שום ריוח במה שניצלה על ידי הוצאות עד כדי דמיה, ומכל מקום נקטינן שרצון בעל הבהמה שיעשה כן, ומשום הכי יש על השומר שכר חיוב לשכור רועים ומקלות עד כדי דמי הבהמה, ואם לא עשה כן ונטרפה הרי הזיק בפשיעתו בהמה ששוויה שלם, דמה שצריך להוציא הוצאות הוי דבר צדדי ואינו מגרע עצם השווי, כמש"נ, ופריך למה ירצה בעל הבהמה דבר כזה אם לא ירויח כלום, ומשני דניחא ליה משום כושרא דחיותא, אבל בודאי אין זה מוסיף כלום בשווי הבהמה.

וביסוד זה, דעצם שווי החפץ לגבי נזקין תלוי בהשער בשוק המקומי ולא במצבו הפרטי, ושווי בהמה העומדת בהר הוא בדיוק כשווי בהמה העומדת בעיר, נבין מה שכתב הרמב"ם דזרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו פטור דנמצא כשובר כלי שבור ואין זה כגורם, כנ"ל, דבודאי עדיין יש להכלי שווי גמור, ואע"ג דאין לו דמים, היינו משום המצב שלו שנופל באויר ועומד לישיבר, אבל כל זמן שלא נעשה כלום בגוף הכלי לא נפחת משווי שלו, ומכל מקום זה ששברו במקל פטור, שמיד שהראשון זרק הכלי מראש הגג נעשה עליו תורת אדם המזיק לגבי הכלי, והרי נחשב הגורם של ההיזק העומד לבא, וממילא לא חלה תורת אדם המזיק על השני ששברו, דהראשון הוא הגורם של ההיזק, והשני אינו כגורם.

ולא דמי לזרק כלי של חבירו מראש הגג והיו תחתיו כרים וכסתות ובא אחר וסילקם דניהם חייבים, כמו שכתב הרמב"ם פ"ז חובל ומזיק הל"ח, כנ"ל, דהתם לא חלה תורת מעשה מזיק על זריקת הראשון כל זמן שהכרים למטה, ורק כשסילק הכרים נעשה זריקתו מעשה מזיק, ובאותו רגע נעשה נמי סילוק השני מעשה מזיק, ולא קדם אחד לחבירו, ושניהם חייבים, אבל זרק כלי ואין כרים למטה, הזורק נעשה מיד המזיק של החפץ, והשני הוא כמזיק דבר שכבר ניזק, ואינו כגורם, ופטור, כמש"נ. ויתכן נמי לפי זה דאם נפל כלי מראש הגג מעצמו ובא אחר ושברו במקל שהוא חייב, ולא שייך בזה ענין מנא תבירא תבר, דמה שכתב הרמב"ם דהוי כשובר כלי שבור היינו שכבר נעשה הראשון המזיק של החפץ, ושוב אין השני נחשב כגורם, אבל אם נפל הכלי מעצמו ליכא עדיין שום מזיק עליו, והוי כמו זורק כלי שלו דאף כשנסתקו הכרים אין זריקתו נעשה מעשה מזיק, כמש"נ, וגם שווי שלו לא נגדע על ידי המצב הצדדי, כמש"נ, ונמצא ששבר כלי שיש לו שווי גמור וחייב.

ותתיישב קושית הרמב"ן על דברי רש"י דהיאך קאמר דאם בתר תבר מנא אזלינן היה לנו לחייב השני לשלם, והלא אין לו דמים כיון דעומד לישיבר, כנ"ל, אולם מה שאין אנשים מוכנים לקנות כלי הנופל מן הגג אינו משפיע על עצם שווי של הכלי, דהמצב הצדדי גורם לכך, אבל עצם השווי לא נתמעט, ואם בתר תבר מנא אזלינן הרי הזיק כלי שיש לו שווי שלם.

וגם דברי התוס' הנ"ל שחילקו בין זורק כלי עצמו לזורק חץ יש לבאר לפי זה, דבין כך ובין כך לא נתמעט עצם שווי הכלי במה שהוא במצב כזה שעומד לישיבר, ולענין חיות על נזקין לא איכפת לן בהמחיר בפועל אלא בעצם השווי, כמש"נ, וכל ענין מנא תבירא תבר הוא דכבר איכא מזיק על הכלי קודם שהשני שברו, וס"ל להתוס' דלא חלה על הזורק תורת מזיק לגבי הכלי אלא כשעשה הזריקה בגוף הכלי, אבל אם זרק עליו חץ לא נעשה בזה מיד מזיק על הכלי, וכששברו השני נעשה הוא המזיק, וחייב לשלם מפני שעצם שווי הכלי לא נגרע במה שהוא במצב שעומד לישיבר, כמש"נ.